

Folklor ve Çağdaş Kültür Modelimiz Üzerine Görüş ve Düşünceler

Prof. Dr. Dursun YILDIRIM

I.

'Folklor', insanoglunun kimliğini ve geçmişini öğrenme arzu ve ihtirasından kaynaklanarak gelişen bir araştırma alanı, sosyal ve beşeri ilimler arasında yer alan müstakil bir disiplindir. Geçirdiği gelişim süreci içinde yapı ve muhtevasında meydana gelen değişikliklerin üzerinde durmaksızın, ülkemizdeki çalışmalarda, ele alınması gerekli problemlere ve çağdaş kültür modelimizde, kültür politikamızda ondan ne şekilde yararlanılabileceğine temas etmeye çalışacağız. Ancak, bu hususlara geçmeden önce, 'folklor'u, geçmişteki tanımların yapmış olduğu çağrışımları ve bunlardan doğan kullanımları tartışmaksızın, tanımlamaya çalışacağım. Bu tanım, takip edebildiğim kadariyle, alan için yeni bir yaklaşımın eseridir ve teklifimizdir.

'Folklor' terimi kullanılmadan önce de, bununla ifade edilmeye başlanan çalışmalar mevcuttu. Ne var ki, çalışılan malzemeyi ifade etmede yetersiz kaldığı anlaşılmasına rağmen, pratikte yaygınlık kazanması ve yerine çalışılan ifade edecek yeterli bir terim bulunamadığı için, kavramı eski yapısından tamamen değişik yorumlar içinde kelime olarak kendini muhafaza etmiştir. Disiplinimizde, çalışılan malzemenin vasfı, çerçevesi, nedense, kendisinin sahip olduğu hususiyetlerden hareketle değil de, kendi dışında bir 'bağımlılık' unsuru aranarak tanımlamaya çalışılmıştır. Bu nokta, gerek çalışılan malzeme ve gerekse onu çalışılan disiplin için çok önemlidir. Öyleyse, kısaca çalıştığımız malzemeye dönelim, durumuna bakalım.

Bir milletin kültürü, o milletin sahip olduğu geleneklerden ibarettir. Kültürü teşkil eden gelenekler yapı ve özellikleri itibariyle 'sözlü' ve 'yazılı' olma nitelikleri taşır. Her iki yapının

taşıdığı ürünler, kültürün bütününe teşkil eder. Sözlü gelenekler, fertlerin gönüllü 'ortak' kabulleriyle oluşur. Yazılı gelenekler, resmi kuruluşların faaliyetleri ile şekillenir. Bunlar arasında şüphesiz, sürekli bir alış-veriş, bir senteze ulaşma gayreti mevcuttur. Bir milletin 'milli kimliği'ni korurken diğegi sağlıklı bir biçimde gelişmesini temine çalışır. Bir milletin milli kültürü, her iki faaliyetin bir muhassalası, bir sentezinden ibarettir.

Şimdi bir noktaya dikkatimizi verelim. Biz, 'folklor' adı altında neyi çalışıyoruz? Tabiatıyla 'lore'u. Oysa 'lore', sözlü geleneklerin ürünlerinden ibarettir. Öyleyse, bizim çalıştığımız malzeme, sözlü kültür ürünleri olması icap eder. Dolayısıyla, çalışılan alanın 'sözlü kültür', malzemesinin 'sözlü kültür ürünleri', çalışılan disiplinin 'sözlü kültür bilimi' adlarıyla değerlendirilmesi gerekir. Bunun tartışmasını bir yazımızda daha geniş plânda yapmış olduğumuz için üzerinde durmayacağız. Sa-deec, yapmış olduğumuz tanımları vermek suretiyle probleme bakış açımızı belirtmek istiyorum: Sözlü geleneklerde yer alıp tamamen sözlü, kısmen sözlü veya tamamen sözsüz yaratılan, fakat sözlü geçiş veya iletişimle fertler arasında dolaşan, nesilden nesile intikal eden, kısaca bir geleneği olan ürünlerin tamamı, yapı, muhteva, biçim ve fonksiyonları ne olursa olsun sözlü kültürün kapsamına girer.

II.

Sözlü kültür ürünlerinin vasıfları üzerinde durmuyorum ancak başlıca özelliklerini belirtip geçeceğim. Bunlar, sözlülüğe, geleneğe, değişme ve versiyon yaratma kabiliyetine, ortak yaratıcılığın eseri olma, kalıplaşmaya yatkınlık gösterme gibi niteliklerdir.

Sözlü kültür araştırmacısı bu vasıflardaki ürünleri dört safhada çalışır:

derleme, sınıflandırma, inceleme, değerlendirme ve uygulama. Bu safhaların her biri başı başına problemlerle yüklüdür. Hususiyile ülkemizde bunların boyutları daha da büyüktür. Ülkemizde, sözlü kültür, ya da eşanlamda kullandığımız folklor araştırmaları oldukça bir tecrübe birikimine sahip olmasına rağmen bir Türk folklor grameri meydana koyamamıştır. Bunda, çalışanların payı olmakla birlikte, alanın yeterli ilgiyi görememiş olmasının da rolü büyüktür. Bunun, yani ilgi azlığının sebebini de alanın ülke açısından yararlarının gereğince açıklanamamış olmasında görüyoruz. Buna rağmen, Cumhuriyetin ilk yıllarından, hatta 1920'lerden itibaren devletin bu devletin meseleye, imkânları ölçüsünde eğildiğini, müzik ve sözle yaratılan ürünler üzerine ciddi çalışmalar yaptığını belirtmeliyiz. Ancak bilgi birikiminin azlığı, teknik imkânların yetersizliği, milli çağdaş kültür modelimizi yaratmada takınılan değişik tavır ve yaklaşımlar, alanın gelişmesini müteakip (1938'den sonraki) yıllarda ferdi gayretlere terketmiştir. 1960'lardan sonra devlet, meseleyi yeniden ele almış ve - imkânları kısıtlı olan - bir araştırma dairesini vücuda getirmiştir. Devletin kısıtlı imkânlarına rağmen yapılan işleri küçümsemek mümkün değildir.

Derleme safhasında karşılaşılan güçlükler : 1. eğitilmiş eleman sayısının azlığı; 2. saha çalışması organizasyonunda karşılaşılan mali güçlükler; 3. teknik malzemenin yeterli sayı ve kalitede temin edilemeyişi; 4. derlenen malzemenin kısa zamanda deşifresini yapacak elemanların yokluğu. Türkiye'de sözlü kültür ile profesyonel olarak meşgul olan kişi bütün bunları tek başına göğüslemeyi kabullenmek mecburiyetindedir. Aksi halde saha çalışması kısıtlıdır. Buna, yazıya alınmış veya çeşitli kaynaklarda tespit edilmiş malzemenin toplanıp aynı işlemlerden geçmesini de katarsak, ön çalışma niteliğindeki derleme safhasında karşılaşılan problemlerin ağırlığı daha kolay ortaya çıkar.

Derlenen malzemenin incelenebilir hale gelmesi için, o malzemenin önce derlendiği ülkenin sözlü kültür kadrolarına göre, bilâhare bu kadrolarda yer alan ürünlerin kendi içinde sınıflanması ve nihayet indekslenip bir arşivde yer alacak işlemlerden geçmesi lâzımdır. Tabii bu safha, bizim ülkemizde, henüz uygulama safhasına ulaşmamış durumdadır. Ancak, bu yoldaki gayretler ve çabalar, önümüzdeki yıllar içinde belki bizi sevindirici gelişmelerle karşı karşıya getirecektir. Aksi halde, karınca hızıyla yol almaya ve külfeti muayyen kişilerin omuzlarına terketmeye devam edeceğiz, demektir.

İnceleme safhasında, araştırmacı ilk iki safhadaki problemleri aşarak malzeme ile karşı karşıya gelme şansına erişir. Fakat iş, bununla bitmez. Ele aldığı konuya uygun bir yaklaşım seçmek için bir ön araştırma yapmak mecburiyetindedir. Bunun için, öncelikle yerli ve yabancı neşriyatı takip eden ya da bu imkânlara sahip bir ihtisas kütüphanesine ihtiyaç vardır. Sözlü kültür ürünleri için kullanılabilecek gelen mevcut metodolojik ve teorik yaklaşımların hiç biri inceleyeceğimiz konuyla uyum sağlamayabilir. Bu durumda, ya mevcutların içinde konuya en yakın olanı uygun hale getirilir ya da konuya cevap verecek yeni bir yol tespit edilir.

Sözlü kültür araştırmacısı, derlediği ve sınıflanmaya tabi tuttuğu malzemeyi çeşitli yönlerden inceleyebilir. Değişik teori ve metotlar kullanabilir veya malzemesine uygun yeni yaklaşımlar deneyebilir. Ancak, araştırmacıların, hususi gayelerini bir tarafa atarsak, sözlü kültür ürünleri üzerine yönelik amaçlarını şu temel sorulara cevap aramak şeklinde çerçeveleyebiliriz : 1. Sözlü kültürün tanımı, kapsamı nedir veya ne olabilir? 2. Sözlü kültürü meydana getiren ürünler hangi türlerde toplanabilir ve bu türlerin nitelikleri nelerdir? 3. Sözlü kültür nasıl ve hangi ortamda oluşur? 4. Sözlü kültür nasıl taşınır, dağılır ve yayılır? 5. Sözlü kültür hangi şartlar altında veya içinde bir değişmeye uğrar, sebepleri

nelerdir? 6. Sözlü kültür neleri ifade eder ve hangi fonksiyonları taşır? 7. Sözlü kültür ürünlerini, yeni ihtiyaçları karşılamak veya muhtemel ihtiyaçlara cevap vermek üzere nasıl, ne şekilde ve nerelerde uygulayabiliriz? Kanaatimizce, ülkemiz için yukarıda çizilen çerçeve içinde yürütülecek ciddi gayretler, gelecek için olumlu neticeler ortaya koyacaktır.

İnceleme safhasının tamamlanmasından elde edilecek neticeler, kültür yapımızın geliştirilmesinde bize imkânlar hazırlar. Bundan dolayı, yapılan incelemelerin değerlendirilmesi için süratle yayınlanmasına ihtiyaç vardır. Bu safhada yine yetişkin elemana ve dağıtım organizasyonuna, basımla ilgili altyapıya ait problemleriyle karşılaşırız.

Eğer önceki safhanın da problemlerini çözmüşsek, uygulama alanları için şartların oluşmaya başladığını ve arzu edilen zeminin işe yatkın olabileceğini düşünebiliriz. Bu safhada yapılacak olan çalışmalar ele alınan sözlü kültür ürününün niteliğine uygulanacak işin yapısına göre değişir. Dolayısıyla bu safha, kültürel hayatımızla olduğu kadar, sosyal, ekonomik, siyasi ve teknolojik yapılarımızla da ilgilidir. Bu nokta farkedildiği içindir ki, DPT. de, 'halkbilgisi' adı ile genel kalkınma planımız içinde sözlü kültür ürünlerini ele almak ihtiyacı duymuş bulunmaktadır. Bu tavır, ülkenin geleceği açısından son derece olumlu bir adımdır. Kültür Bakanlığı ise yıllardır sürdürdüğü çalışmaları daha iyi zeminlere oturtmak için, çağdaş milli kültür politikasının tespitinde, Şûra çalışmalarında sözlü kültüre 'halk kültürü' adıyla yer vererek, uzmanların görüşlerine müracaat etmiştir. Yukarıda vurguladığımız gibi, bütün bu gelişmeler sevindirici olmakla birlikte, alınan kararlar doğrultusunda tatbikat yönünde adımlar zamanında atılmazsa, bütün bu yapılanlar anlamsız kalır.

III.

Uygulama konusuna dönelim. Baş-

ta sanatın bütün dalları olmak üzere, sosyal yapıyı tanımada, sanayi ve teknolojiden doğan yeni hayatın getirdiği problemleri çözümlemede, kitleler arasında iletişimi ve dayanışmayı geliştirmede, kimliğimizi yeni ihtiyaçlara cevap verecek biçimde aslını kaybetmeden oluşturmada, kalkınma hamlemize hız kazandırmada, ekonomik yapıya çeşitli yönlerden güç kazandırmakta, sanayinin bütün dallarında orijinal sentezlerden doğan mallar üretmede veya modalar geliştirmek suretiyle kopyalarını üretmede, iç ve dış pazarlamada, eğitim ve eğlence hayatımızda sözlü kültür ürünlerin ve bu ürünler üzerine yapılmış araştırmalardan geniş ölçüde istifade edilebilir. Biz burada madde halinde saydığımız alanlar içindeki çeşitli uygulama dallarını, kullanım alanlarını da ayrıca sayıp vakit kaybetmek istemiyoruz. Dışa dönük sözlü kültür bilgisi ve araştırması, pazar olabilir kabiliyet gösteren ülkelerin sözlü kültürü hakkında bilgi bankası kurulması, o ülkelerin insanlarını ve ihtiyaçlarını öğrenmede bize yardımcı en sağlam kaynaktır. Modern ülkeler, sadece pazarlama için değil, diğer çeşitli konuların anlaşılmasında, araştırılan ülkeye nüfuz etmede kültürünü yaymada, ülke insanlarıyla sağlıklı iletişimler kurmada sözlü kültür araştırmalarından geniş ölçüde yararlanmaktadır.

Bütün bu işlerin düzenli ve başarılı bir biçimde yürütülmesi için öncelikle, belirtilen işleri yapacak, organize edecek, eğitim verecek eleman yetiştirecek, akademik seviyede çalışacak bir sözlü kültür araştırmaları enstitüsüne ihtiyaç vardır. Altyapı ihtiyaçları karşılanan ve belirtilen işleri yapmak üzere plânlanan böyle bir kuruluş, kaybedilen zamanı kazanmada en mühim rolü oynayacaktır. Sözlü kültürün diğer problemlerinin çözümü kanaatimizce buradan başlayacaktır. Bugüne kadar edinilen tecrübeler ve bilgi birikimi ilk adımı atmaya yetecek niteliktedir.